

Śródka, Andrzej

Wspomnienia pośmiertne : Antoni Bolesław Dobrowolski (1872-1954)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 46, 197-202

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Polakiej Akademii Umiejętności, a od r. 1946 - w skład członków czynnych PAU i członków zwyczajnych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W PAU w latach 1950-1952 pełnił funkcję wicedyrektora Wydziału IV.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski /1933/ oraz Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i Medalem X-lecia Polski Ludowej.

Profesor Adam Czyżewicz zmarł w Warszawie 21.IX.1962.

Andrzej Śródka

ANTONI BOLESŁAW DOBROWOLSKI /1872-1954/

Antoni Bolesław Dobrowolski należał do najwybitniejszych kriologów w skali światowej, był jednym z twórców nowoczesnej geofizyki polskiej, inicjatorem wielu słynnych wypraw polarnych, a także wybitnym pedagogiem, badaczem kultury i teorii nauki, znawcą literatury i sztuk plastycznych. Do historii geofizyki, swej głównej dziedziny badań, przeszedł dzięki stworzeniu oryginalnej klasyfikacji chmur oraz wyjaśnieniu zjawiska "halo".

Urodził się 6.VI.1872 w Dworzowicach Kościelnych /łódzkie/ w bezrolnej rodzinie chłopskiej Jana i Józefy z Szyndlerów. Dzięki pomocy rodziców w roku 1884 wstąpił do V gimnazjum rządowego w Warszawie. Za przynależność do II

Proletariatu został aresztowany i w pół roku po maturze osadzony na 2 lata w Cytadeli Warszawskiej i na Pawiaku oraz na rok w petersburskich Kriestach; w latach 1894-1895 przebywał na zesłaniu w Tyflisie. Dzięki pomocy zaprzyjaźnionych Ormian przedostał się w r. 1895 do Rumunii, a następnie do Szwajcarii. Przez rok studiował w Zurychu filozofię u Richarda Avenariusza, jednak wkrótce zwątpił w metody stosowane w filozofii i przyjął zasadę empiryzmu jako naczelną w zagadnieniu poznania istoty życia. Przeniósł się wówczas na uniwersytet w Liège, gdzie początkowo słuchał wykładów z zoologii Edwarda van Benedena, a następnie przeniósł się na studia fizyczne.

Przełomowym momentem w życiu Dobrowolskiego był udział w pierwszej od 50 lat wyprawie naukowej na Antarktydę statkiem "Belgica" wraz z Roaldem Amundsenem i Henrykiem Arctowskim. Przeprowadził tam dwuletnią serię obserwacji meteorologicznych chmur, lodu we wszelkich postaciach, zjawiska "halo" oraz ruchów powietrza i wody po nierównościach gruntu. Wyniki tych badań przedstawił w r. 1903 w dwóch podstawowych pracach z tego zakresu: "Observations des Nuages" i "La Neige et la givre". W pierwszej z nich wprowadził pojęcie "układu chmur" jako określonych i porównywalnych jednostek /zbiorowisk, obazarów/ pary wodnej o charakterystycznej organizacji. Przedstawił przy tym własną metodę zapisywania chmur i technikę obserwacyjną: nie mogąc obserwować - tak jak w kla-

sycznych tego typu badaniach - pojedynczego układu z wielu punktów Ziemi, zastosował sytuację odwrotną: opis kolejnych układów w jednym punkcie atmosferycznym, co wymagało codziennego 12-godzinnego wpatrywania się w niebo przez cały rok. Druga z wymienionych prac należy do pionierskich w zakresie nauki o lodzie: powstała na podstawie systematycznych badań drobinek śniegu, agień lodowych i szronów, prowadzonych metodą obserwacji ciągłej. Mimo braku dokumentacji fotograficznej, praca ta uchodzi za najpełniejszą monografię systematyczną atmosferycznych kryształów lodowych. W tym okresie wyjaśnił też szereg zagadnień, związanych z powstawaniem zjawiska "halo", czyli kół, łuków i płam, tworzonych przez światło słoneczne lub księżycowe na chmurach lodowych. Przede wszystkim określił położenie, jakie przybierają spadające w cieczy lub gazie blaszki, igiełki i słupki chmur lodowych, wywołujące to zjawisko; wg jego teorii ustawiają się one zawsze poziomo i to tak nad ziemią, jak i w samej chmurze.

Po powrocie w r. 1907 do Polski Dobrowolski pracował jako nauczyciel i prowadził intensywne studia pedagogiczne. Wydał wówczas książkę "Wyprawy polarne. Historia i zdobycze naukowe" /1914; wyd. II - 1925/, w której przedstawił dzieje i perspektywy wypraw oraz omówił znaczenie różnych zagadnień polarnych dla geofizyki. W czasie krótkiego pobytu w Szwecji ustalił klasę symetrii lodu i określił płaszczyzny

kryształów lodowych. W latach 1917-1922 był wizytatorem szkolnym w Departamencie Oświaty, a następnie w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wydawał w tym czasie "Protokoły lekcji" ze szczegółowymi i możliwie wiernymi opisami przypadkowo wybieranych lekcji. Miało to duże znaczenie w wychwytywaniu przez władze oświatowe wszelkich zalet i wad przyjętych programów, metod i technik nauczania. W roku 1922 złożył dymisję po odmowie władz wprowadzenia powszechnego nauczania do 16 roku życia i rozpoczął pracę jako urzędnik w Pocztowej Kasie Oszczędności. W latach 1923-1929 pracował w Państwowym Instytucie Meteorologicznym, początkowo jako wicedyrektor, a od r. 1926 jako dyrektor. Na tych stanowiskach zwiększył pięciokrotnie budżet, podwoił personel i rozszerzył zakres badań Instytutu, założył też dodatkowe jego placówki oraz czasopisma - "Wiadomości Meteorologiczne i Hydrograficzne" i "Prace Meteorologiczne i Hydrograficzne". Po odejściu z Instytutu objął Katedrę Pedagogiki Ogólnej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, kierując nią do roku 1938. Wykładał tu opracowany przez siebie "katalog czynności umysłowych" i "kodeks moralności umysłowych" oraz teorię i metodykę dydaktyki.

Dobrowolski miał znaczne zasługi organizacyjne jako twórca Towarzystwa Geofizyków w Warszawie, jako prezes w latach 1929-1949 i redaktor jego organu - "Biuletynu Geofizycznego", oraz jako wiceprezes Międzynarodowej Komisji

Śniegów i Lodów /1936-1939/. Od r. 1932 kierował sześcioma polskimi ekspedycjami naukowymi na Wyspę Niedźwiedzią, w roku 1937 współzałożył Komisję d/s Kształcenia Geofizyków Polskich, a w rok później uruchomił w Warszawie Obserwatorium Sejsmologiczne i założył Polskie Koło Polarne.

Okres międzywojenny zapisał się też w dorobku Dobrowolskiego licznymi wybitnymi publikacjami. Należy do nich w pierwszym rzędzie "Historia naturalna lodu" /1923/, przełożona na język rosyjski i angielski. Jest to napisana pięknym językiem zarówno popularnym dla laika, jak i czysto naukowym dla specjalisty, monografia najnowszych badań nad lodem wszelkiego pochodzenia i postaci. W pracy "La glace au point de vue petrographique" /1931/, wprowadził pojęcia "petrografia lodu" i "skały lodowe". Z zakresu pedagogiki poważną pozycję było "Zagadnienie szkoły powszechnej jako zasadnicze zagadnienie naszej cywilizacji" /1932/. Propagował tu Dobrowolski 10-letnią szkołę powszechną i program według którego zlikwidowane byłoby "kalectwo umysłowe mas ludowych oraz ... plaga pół- i ćwierć- inteligentów". Pedagogikę traktował jako naukę teoretyczną i praktyczną, wyznaczając tej drugiej dwa rodzaje norm: cele wychowania i środki wychowania. Wychowanie uważał za najogólniejsze pojęcie pedagogiczne, utożsamiając je wyłącznie z uczniem. W metodyce nauczania postulował lekcje w postaci tzw. łańcucha zagadnień, rozwiązywanego możliwie samodzielnie przez

samych uczniów drogą formułowania pytań, ich przewidzianego rozwiązania, formułowania wyników i zmiany dochodzenia na dowodzenie.

Po II wojnie światowej objął Dobrowolski Katedrę Pedagogiki i Organizacji Szkolnictwa Uniwersytetu Warszawskiego /1946/, został członkiem Rady Szkół Wyższych przy Prezesie Rady Ministrów /1948/ i współpracował m.in. z czasopismami "Geografia w Szkole", "Kućnica", "Twórczość" i "Wiedza i Życie".

Dobrowolski był gorącym miłośnikiem i dużej klasy znawcą literatury, zwłaszcza poezji, był też autorem szeregu prac socjologicznych i estetycznych. Ogółem wydał ponad 110 publikacji. Profesor Dobrowolski zmarł w Warszawie 27.IV.1954.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski /1923/, belgijskim Orderem Korony i pośmiertnie Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. Był członkiem czynnym /1928/, a następnie nadzwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz członkiem tytularnym Polskiej Akademii Nauk /1952/. Jego imię nosi polska Stacja Naukowa w Oazie Bungera nad Jeziorem Figurowym na Antarktydzie.

Andrzej Śródka